

Hikmet Yurdu, Ocak – Haziran 2011, Yıl: 4, C: 4, Sayı: 7, ss. 135 - 151

Kuran'ın Dili ve Anlatım Üslûbu Üzerine Bir Deneme

Dr. Mustafa Güven

Adıyaman Anadolu İmam Hatip Lisesi Müdür Yardımcısı

mustafagüven2005@hotmail.com

Özet

Kur'ân, son ilahî bir kitap olarak, hem akla hitap ediyor, hem de ortaya koyduğu akıl formatına uygun bir dil ve üslûp kullanıyor. Böylece okuyucu, Kur'ân okurken, hem kendi doğru akıl ve mantığına göre bir metin ile tanışıyor hem de doğru ve evrensel bir akıl formatı ile karşılaşılıyor. Zaten Kuran'ın hedefi de, insanları doğru düşünmek, doğru akıl ve mantık yürütmek ve böylece iki dünya saadeti elde etmelerini sağlamaktır. Bu makalede, Kuran'ın beyan ve üslûbunda ortaya koyduğu aklilik üzerinde duracağız. Kuran'ın dili, beyan ve üslubu, insan aklının önünü açmakta ve adeta gelişimini teşvik etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Akıl, Kur'anî Akıl, Mantık, Dil, Beyan, Akıl yürütme

Abstract

An Essay on Language and Speech Style of the Koran

The Qur'an, as the last divine book, and appealing to the mind, as well as the mind revealed by an appropriate format using the language and style. Thus, reader, reading the Qur'an, according to the logic of a text with both their right mind and know each other as well as a universal right, and are faced with a mental format. Already the target of the Koran, the people the right to think, reason and logic to carry out and thus enable them to obtain the two world happiness. This article will focus on rationality revealed by the Koran declares and style. The language of the Koran, register and style, opening the way for the human mind and encourages the development of true.

Key Words: Quran, Reason, Quranic Reason, Logic, Language, Style, Reasoning

Giriş

Tarihin her dönemine ve her insana hitap eden Kur'ân, hem dil hem üslûp hem de anlam olarak özgün ve dinamik özelliği ile her asra, her döneme ve her türlü özel ve genel şartlara göre mutlak ve mukayyet

hükümler veya bilgiler ihtiva eden bir kitap niteliğindedir. Kur'ân'ın genel yapısına baktığımız zaman, O'nun dili ve üslubu, telif edilme biçimi, Allah tarafından nasıl korunduğu; ele aldığı konular, konuların içeriği ve işleniş biçimi gibi bazı önemli ayrıntılar, Kur'ân'ın bu özelliğini bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Yakın dönem Kur'ân araştırmacılarından Izutsu, Kur'ân'ın fikir yapısının iskeletini ortaya koymak için ilk önce Kur'ân'ı herhangi bir ön yargıya sahip olmaksızın objektif bir şekilde okumamız gerektiğini söyler.¹ Yani Kur'ân'ı, bizzat Kur'ân'ın kendi esas düşünce ve mantık sistemi içinde; Hz. Peygamber ve sahabelerin anladıkları şekilde anlamaya çalışmak, okumak ve her bakımdan günümüze uyarlamak önemlidir.

Arapça dili ile gönderilen ve İlahî bir kitap olan Kur'ân'ın² üslubu ve anlamı, insan aklının örnek alacağı mükemmel bir modeldir. Mesajını insan aklına sunan ve insan aklının bu mesajı doğru anlaması için *doğru aklın* kriterlerini ortaya koyan Kur'ân, bu niteliği ile herkese meydan okumuş, insanlar –inansın veya inanmasın- bir benzerini getirmede aciz kalmışlardır. Yine Arap şiir ve nesrinde alışılmış kalıp ve üslûpları aşan harikulâde yapıya sahip olan Kur'ân³ böylece, insanlığın önünde ulaşılması zor ama güzel bir hedef olarak durmaktadır.

Kur'ân'ın dili ve üslûbu, hece dizini bakımından nesirden daha disiplinli, fakat şiire nispetle daha serbesttir. Ayrıca dinleyicisinin dikkatini

¹ Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 68–69.

² Örnek olarak bu ayetlere bakılabilir: Yûsuf, 12/2; Râ'd, 13/37; Tâ Hâ, 20/113; eş-Şuara, 26.195; ez-Zümer, 39/28; el-Fussilet, 41/3; eş-Şura, 42/7; ez-Zuhruf, 43/3; ed-Duhan, 46/12; en-Nahl, 16/103; el-Kiyame, 75/16; Kur'ân'ın dilinin Arapça olması bu dile bir kutsallık izafe etemeye neden olmuştur. Bkz. Şafii, *er-Risale*, s. 25–32; 275, 276; Câhız, *Kitabu'l-Hayevân*, I/85; Kâdî Abdulcebbar b. Ahmed, *el-Muğnî fi ebvabi't-tevhîd ve'l-adl*, Kahire, 1960–1961, XXII/197; Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, s. 102–103; Watt, *Kur'ân'a Giriş*, s. 101–103.

³ Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, S. 103–104; Rummânî İçin Ayrıca Bkz. Çıkar, Mehmet Şirin, “*Arap Dilbilim Çalışmalarında “Had/Tanım” Terimi ve er-Rummânî'nin “el-Hudud” Adlı Eseri*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı: 2, s. 53–69; Tükse, László, *Belâgat'ta Er-Rummânî - Budapeşte Çev. İsmail Demir; Mustafa Kaya*, Bu yazı László Tüske tarafından “*ar-Rummânî on Eloquence (Balaa)*” adı altında, The Arabist Budapest Studies in ARABIC adlı dergide (c. 15–16 (1995), s. 247–261), kaleme alınan makalenin çevirisidir. Rummânî, belâgatı: “*Anlamı, sözcüğün en güzel şekli içerisinde kalbe ulaştırmak*” olarak tanımlar. Bkz. Ebû Zeyd, Nasr Hâmid, *el-İtticahü'l-Aklî fi't-Tefsîr*, s. 117–122.

canlı tutmak maksadıyla ifade tarzı yönünden ayetler, yer yer birbirinden farklı, fakat her sure sonundaki fasılalarda genel ahengin bozulmaması için, ayet sonlarındaki ses uyumunu yeterince muhafaza eden bir üsluba birkaç istisna dışında sahiptir.⁴

Beyan bakımından mükemmel bir icaza sahip olan Kur'ân,⁵ anlam zenginliği açısından da eşsiz bir niteliğe sahiptir. Çok kısa ayetlerin bile çok derin anlamlar içerdiği, bütün bilimsel ve edebi metinlerde, akıl ve duygulara hitap eden mesajların bir arada olması zor olmakla beraber, bütün bu özelliklerin tamamını Kur'ânda bir arada görmek mümkündür. Kur'ân'ın konularında herhangi bir ayırma gitmeksizin baştan sona kesintisiz bir ahenk mevcuttur. İster bir kıssa, ister bir akıl yürütme (istidlal), isterse hukukî veya ahlâkî bir kural olsun, bizzat sözlerinin gerçek anlamlarının öğretici, ikna edici ve heyecanlandırıcı olduğunu, akla ve kalbe eşit bir şekilde yer verdiğini görüyoruz.⁶ Kur'ân'ın dilindeki bu büyüleyicilik, inanmayan Araplar tarafından *sihir* olarak nitelendirilmiş olsa⁷ da, bunun nasıl bir sihir olduğu konusunda net bir iddia ileri sürememişlerdir.

Bir sözün, akıcı, açık ve net olmakla birlikte tatlı, düzgün, arıduru, kolay ve pürüzsüz, sıkı ve sağlam yapılı olması, o sözün dikkatli bir zihin tarafından hemen algılanmasını sağlar. Eşsiz güzellikteki nutuklar, harikulâde güzel şiirler sadece taşıdıkları anlamı duyurmak için değil, insanın hem mevcut, hem de keşfedilmemiş duygularını ortaya çıkarmak içindir. Nitekim alelade bir söz de insanın meramını anlatmasına yetebilir, ancak mananın dışında bir sözün güzel, yapısının sağlam, sözcüklerinin parlak, başlangıçlarının seçkin, bitişinin hoş, girişinin sanatlı, beyânının ilgi çekici olması, o sözü söyleyenin bilimsel üstünlüğüne ve

⁴ Draz, Abdullah, *Kur'ân'a Giriş*, s. 82. el-Hakka (69. sure) ve sonrasındaki surelerde bu uyumun biraz değiştiğini söyler. Bkz. a.mlf., a.g.e. s. 83.

⁵ Bkz. Cürcânî, Abdülkâhir, *Delâilü'l-İcâz*, Kahire, 1912. a.mlf. *Esrârü'l-Belağa*, Beyrut, 1992; Draz, Abdullah, *Kur'ân'a Giriş*, s. 83.

⁶ Draz, Abdullah, *Kur'ân'a Giriş*, s. 83-84.

⁷ Örnek olarak Bkz. el-En'âm, 6/7; Hûd, 11/7; en-Neml, 27/13; Sebe'34/43; es-Saffât, 37/15; ez-Zuhruf, 43/30; el-Ahkaf, 46/7; el-Kamer, 54/2; es-Sâff, 61/6; el-Müddesir, 74/34

sanatkârın kavrayış gücüne işaret eder. İşte bu özelliklerin tamamı hatta daha fazlasını Kuran'da görmek mümkündür.⁸ Bu yönleriyle Kur'ân, özgün; insanların eserleri ise bir önceki örneklerden hareketle oluşturulan ve özgünleşmeyi hedefleyen, Kuran ile yarışmak isteseler de buna muvafak olmayan çalışmalardır.⁹

Kur'ân ifadelerinde, soyut, dalgacı ve bulanık ile son derece şekle yönelik olan somut arasında daima orta yolda bulunan formüllerin kural-larını ifade etmek üzere, tamamen özel bir tarzı seçmiştir. Böylece onun inşa ettiği yapı, aynı zamanda hem katı hem de esnektir. İnsanların duygularına hitap ederken akli ihmal etmemekte, akla hitap ederken duygularını görmezlikten gelmemektedir. Bilgi aktarırken zevk vermekte, uyarırken ümit vermekte, ümit verirken uyarmaktadır.¹⁰ İnsan, Kur'ân'ı okuduğu zaman olayları kendisinden bir parça gibi hissetmekte ve birebir insanın ruh dünyası, duyguları ve akli birbiri ile kaynaşmaktadır.¹¹

Kur'ân-ı Kerim'in bu özelliği, Arap dili ve edebiyatının gelişmesinde kuvvetli bir etken olmuştur.¹² Kur'ân'ın yedi lehçe üzerine nazil olması¹³, O'nu insanlara ait metinlerden ayırmakta ve herkes tarafından daha kolay anlaşılmasını sağlamaktadır.¹⁴ Bu özelliğinden dolayı Kur'ân, kendisini "insanlar için bir beyân, muttakiler için de bir öğüt ve hidayet"¹⁵ kitabı olarak tanımlamaktadır. Kur'ân, hem anlam hem de fesahat ve belagat yani nazım bakımından mucizedir.¹⁶ Bu nedenle Allah, Ehl-i Kitab'ın kendi kutsal kitaplarını tahrif etmek için "dillerini eğip bükerek"¹⁷ mırıldan-

⁸ Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, s 100-101.

⁹ Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, s. 101; Öznurhan, Halim, "Ebû Hilâl el-'Askerî'ye Göre Laftız Ve Anlam" SÜİF. Dergisi Sayı: 14 / 2006, s. 141-157.

¹⁰ Draz, *Kur'ân Ahlâkı*, s. 21; Arkoun, *Kur'ân Okumaları*, s. 124

¹¹ Bkz. el-İsrâ, 17/90-93; ; el-Furkan, 25/4-8, 21, 30-33; en-Necm, 53/1-6; el-Ankebût, 29/47; en-Nisa, 4/50; el-Bakara, 2/83; el-Furkan, 25/4; Bu anlamda Nûr suresinin, Kur'ân'ın edebi sanat (metafor) bakımından en zengin eseri olduğunu söyleyenler vardır. Bkz. Arkoun, *Kur'ân Okumaları*, s. 217.

¹² Gümü, Sadreddîn, *Seyyid Şerif Cürcânî*, İstanbul, 1984, s. 20.

¹³ Bu lehçeler, Araçlar arasında tanınmış yedi büyük kabilenin lehçeleridir. Geniş bilgi için Bkz. Miras, Kâmil, *Tecrid Tercemesi*, XI/231.

¹⁴ Muhammed, 73/20.

¹⁵ Âl-i İmrân, 3/138.

¹⁶ Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, s 98-99.

¹⁷ Al-i İmrân, 3/78.

malarını tenkit edip dilin ve okuyuşun önemine ve anlamı ile olan ilişkisine dikkat çekmiştir.¹⁸

Kur'ân'ın semantiği açısından kelimeler, son derece mükemmel planlanmış ve yerleştirilmiştir.¹⁹ Ayrıca Kur'ân'daki bu kelimeler, birbirinin yerine kullanılamayacağı gibi, eşanlamlı kabul edilen kelimelerin de kendi konteksti içinde dikkatli seçildiğini görmekteyiz.²⁰ Bir dilde, eşanlamlı kabul edilen kelimelerin aralarında önemli anlam farklılıkları olmakla beraber²¹ Kur'ân'ın bazı sözcükleri arasındaki anlam yakınlıkları, tarih boyunca fikhî ve kelâmî mezheplerin, felsefî ekollerin ve düşünce akımlarının anlaşmazlık noktalarını oluşturmuş; hatta bu, siyaset zemininde de ağırlığını önemli ölçüde hissettirmiştir. Kur'ân'ın beyanı ve anlamındaki bu özellik, önemli ölçüde akla bir dinamizm kazandırmış ve insanları sürekli doğruyu armaya ve araştırmaya itmiştir.

Kur'ân'ın soyut anlamları açıklamak ve tespit etmek için seçmiş olduğu ifadelerindeki bu mükemmellik arasında kesinlikle ne anlam bakımından ne de musiki bakımından bir boşluk, tutarsızlık ve aykırılık söz konusu değildir.²² Kur'ân'da yer alan birçok ayet, genelde o anlam ile ilgili genel bir özet ve bütünlüğü ifade eden bir kelime veya kelime grubu ile bitmektedir. Örneğin güç ve kuvvetten bahsediliyorsa, “Allah her şeye kadirdir” ifadesi, anlam olarak kapalı ve anlaşılması zor bir konudan bahsediliyorsa, “Allah göğüslerde olanı bilicidir” ifadesi kullanılmaktadır. Eğer tabiat ve onunla ilgili bir olay anlatıyorsa, Allah'ın ilgili ismi –örneğin Kadir, Rezzak gibi-; eğer tevhit ile ilgili konular anlatılıyorsa, “Allah”,

¹⁸ Din Dilinin önemi ve kuralları için Bkz. Arkoun, Muhammed, *Kur'ân Okumaları*, s. 226–270.

¹⁹ Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 175–176.

²⁰ Cüzû, Muhammed b. Ali, *Mefnûmu'l-Akl*, s. 30–44; Emiroğlu, İbrahim, *Kur'ân'da Akıl ve İnsan*, s.76–77; Şahin, Naim, *Kur'ân-ı Kerim'de Akıl ve Aklın Değeri Meselesi*, s. 222.

²¹ Bunlar: 1. farklı lehçelerdeki kullanılış, 2. farklı stil ve deyişler, 3. ifadelerdeki duygusal, bilişsel, ahlâkî, objektif-sübjektif yargı ifade eden kullanım biçimleri, 4. kelimelerin siyak ve sibakı, 5. kendi içindeki eşanlamlılıklar, gibi. Geniş bilgi için Bkz. Palmer, F, Richard, *Semantik, Yeni Bir Anlambilim Projesi*, (çev. Ramazan Ertürk), Ankara, 2001, s. 73–82.

²² Seyyid Kutub, bütün tasvir ifadelerinde hissî tahyil ve tescim kuralı olduğunu söyler. Bkz. Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 127.

“Rab” gibi konunun gerektirdiği amaca uygun isim veya zamir kullanılmaktadır.²³

Bir şeyin doğru, gerçek ve güzel olması; ayrıca kişiye mutluluk vermesi onun kabul edilmesi için önemli bir şarttır.²⁴ Kur’ân, hem dil, hem beyan, hem de konuları bakımından böyle bir inşa biçimine sahip olduğu için başlı başına mucizedir. Her devirde en üstün sanatla yazılmış metinler; Kur’ân’a nispetle kısa, üslûp ve dil bakımından bozuk, zorlama ve kendi içerisinde tutarsız denebilecek ifadelerle doludur. Ancak Kuran’da hiçbir anlamda bir eksiklik, noksanlık ve eğrilik bulmak mümkün değildir.²⁵ Mesela Araplar şiir yarışmalarına çok önem vermişler, bunu bir övünç kaynağı olarak görmüşler ve düşmanlarına karşı şiiri, bir silah aracı olarak kullanmışlardır. Bu nedenle Kur’ân, Arapların dili ile onlara meydan okumuş, kendini muhataplarına okutabilmek için onları muarazaya (tartışmaya) çağırmış ve onları harekete geçirmek için bir benzerini getirmelerini istemiş ve bu şekilde onlara meydan (tahaddi) okumuştur. Bu metot aynı zamanda, onların Kuran’ı dikkatlice okuyup anlamaları için de önemli bir anlatım biçimidir.²⁶

Kur’ân’ın *icazı*, *beyan* ve *belagati*, onun söz dizimi (nazım) ve metinsel harmonisi yani telifinde mevcuttur. Kendine has orijinal bir dili ve anlatım tarzı olan²⁷ Kur’ân, okumayı, düşünmeyi, akıl yürütmeyi, soru sormayı esas almış,²⁸ belagatte söz ve metin uyumunu zirveye çıkarmış²⁹,

²³ Kutub, Seyyid, *Kur’ân’da Edebî Tasvir*, s. 131.

²⁴ Draz, Abdullah, *Kur’ân’a Giriş*, s. 81.

²⁵ Örnek olarak bkz. el-Kehf, 18/1;

²⁶ el-En’âm, 6/19; Yûnus, 10/38; Hûd, 11/13, 35; el-Kehf, 18/109; el-Enbiya, 21/24; el-Kasas, 28/49, 85; Sebe’e, 34/49; Sâd, 38/67–8; el-Fussilet, 41/44.

²⁷ el-Kehf, 18/1–4.

²⁸ Kutub, Seyyid, *Kur’ân’da Edebî Tasvir*, s. 132–133; Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, s. 186, 187.

²⁹ *Belâğat*, “fesahat”ten kısmen farklıdır. *Fesahât*, söz ve sözcüklerle sınırlıdır, anlamı kapsamaz. Ancak belâğat, hem sözcükleri hem de anlamları kapsar ve özellikle de lafız ile anlam arasındaki uyuma dikkat eder. Bu yönüyle bir sözün fasih olması, belâğatın temel şartıdır. Her sözün fasih ve belîğ olması gerekir, ancak her fasih sözün belîğ olması gerekmez. Haşimî, Ahmed, *Cevahirü'l-Belâğa fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bed'*, Beyrut, trs, s. 40.

meânî³⁰ ve beyan³¹ ile de insan aklının sınırlarını zorlayacak incelikler ve sanat örnekleri ortaya koymuştur.³²

1. Kur'ân'ın Dili

Bir mesajı anlatmanın ve anlamının temel anahtarı olan dil, aynı zamanda insanın ve o insanın yaşadığı toplumun hafızasıdır.³³ Zaman ve mekân boyutuyla değişime uğrayan dil, aynı zamanda anlam kaymasına ve değişimine uğramaktadır. Bu nedenle Müfessirler, Kur'ân'ı anlamak için İslâm öncesi Arap şiirini sık sık referans gösterme gereği duymuşlar ve Kıraat, Tefsir, Fıkıh, Gramer, Belâgat, vb. bilimler bu ihtiyaçtan dolayı ortaya çıkmış ve gelişmiştir.³⁴

Kur'ân okunduğu zaman, kulağa hoş gelen, kalbi etkileyen ve duygulara zevk veren; ne çok sert, ne de çok yumuşak olan bir dil özelliğine sahiptir.³⁵ Onun lafızlarında hem *müziksel* bir ritim,³⁶ hem de anlatım

³⁰ Meânî, Arapça “‘ana /عني” kelimesinden “itaat etmek, boyun eğmek; bir şeyi açığa çıkarmak, gözler önüne sermek; esir olmak; bir kitaba veya yazıya unvan, başlık vermek; istemek, kastetmek; Allah'ın koruması, muhafaza etmesi; yerden bitkinin çıkması” gibi değişik anlamlara gelmektedir. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, s. 523; İbn Manzûr, *Lisanü'l-arab*, XV/101-106; Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 227; Sarı, Mevlût Sarı, *Arapça Türkçe Lûgat*, s. 1059-1060. Edebî bir lafız olarak meânî, zihinde tasarlanan anlamların doğru ve sağlam kurallara bağlı sözcüklerle, muhatap aldığı kitlenin bütün özelliklerini ve şartlarını dikkate almasıdır. Bkz. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, s. 523; Teftâzânî, Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah Sa'duddîn, *el-Muhtasarü'l-Meânî*, (Tahk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Kahire, H. 1409, s. 69; Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, s. 156; Haşimî, Ahmed, *Cevahirü'l-Belâğa fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, s. 45-46; Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 227-228.

³¹ *Beyân*, lügatte “ortaya çıkmak, açık seçik olmak, açıklamak, anlaşılır hale getirmek” gibi anlamlara gelir. Terim olarak da, “bir metnin gizli olan anlamını ortaya çıkarmak ve dinleyen ve okuyan için anlaşılır kılmak için ortaya konan kurallar ve bunları ifade eden ibareler” demektir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, XIII/67; Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, s. 47; Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 15.

³² Özellikle Rahman suresine baktığımız zaman bu ahengi net görebiliriz.

³³ Watt, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, s. 47.

³⁴ Fahri, Macit, *İslâm Felsefesi Tarihi*, s. 2; Arkoun, *Kur'ân Okumaları*, s. 34; Hanefi, Hasan, *Kadâyâ Felsefiyye*, Kahire, trs s. 540-543; Polat, Fethi Ahmet, a.g.m., s. 7.

³⁵ Draz, Abdullah, *Kur'ân'a Giriş*, s. 82.

olarak sadece tasvir edici olmayıp, bilgi veren ve yönlendiren bir özellik vardır.³⁷ Kur'ân'ın metin olarak Allah tarafından korunma vaadi,³⁸ aynı zamanda onun dilini kapsadığından Kur'ân'ın söz ve anlamını birbirinden ayırmak mümkün değildir; bunu yaptığımız zaman, “dil ve düşünce” arasındaki yakın ilişkiyi yok etmiş³⁹ ve Kur'an'ı asıl bağlamından çıkarmış oluruz. Diğer taraftan Kur'ân, yer yer fizik ötesi bir dünyadan bahsettiği için, zorunlu olarak sembolik ve tedai ettirici (çağrıştırıcı) bir dil özelliğine sahiptir. Bu nedenle Kur'ân'da herhangi bir sözcüğün anlamını tespit etmek için, bu sözcükleri kendi söz ağı içine yerleştirmek gerekir.⁴⁰ Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması çalışmalarını yürüten tefsir bilginleri, Arap dilinin bu temel belirleyici merkezinin dışına çıkmaya özen göstermişlerse de;⁴¹ bunu yalnızca Arap dilinin sınırları içinde tutmak doğru değildir.⁴² Çünkü Kur'ân'ın dili doğru, etkili, doğal ve yer yer simgeseldir.⁴³ Kur'ân'ın dilini incelerken, Arap lehçelerini (yedi okuma biçimi = Ahruf-i Seb'a), Arap toplumunun antropolojik, sosyolojik ve psikolojik dil dünyasına dikkat etmek gerekir.⁴⁴ Kur'ân'da insanlara meydan okuyan ayetler vardır. Bu ayetlerde Kur'ân, insanlardan, yardım-

³⁶ Arap toplumunda yazı gelişmediği için, sözlü kültür adeta musiki ile besleniyordu. Bu nedenle Arap bedevisi, nağmeye fazlasıyla düşküdü. Şiirlerinde kafiye, nesirlerinde seci, fazlasıyla egemendi. Kur'ân, Arab'ın bu duygusuna fazlasıyla hitap etmekteydi. Yüksek bir üslûba sahip olan Kur'ân sureleri, ayetleri ve hatta kelimeleri arasında tam bir ahenk ve tenasüp vardı. Taha Hüseyin, Kur'ân'ın bu orijinal özelliğinden dolayı “Kur'ân, ne şiir, ne de nesirdir. O sadece Kur'ân'dır” demektedir. Kur'ân'daki tekitler, hazifler, îcâz, takdim ve tehirler, kalpler, iltifatlar, talep mevziinde haberin vaz'ı, taaccüb yerinde nidâ, kesret mevziinde killet cümlesi, ibdal, teşbih, istiare, tevriye, tecnis, mukabele, azab üzerine rahmetin takdim edilmesi, îcâz, itnab gibi daha pek çok dil ve edebî sanatlar, dil dahilerinin karşısında aciz kaldıkları önemli hususlardır. Arkoun, *Kur'ân Okumaları*, s. 88. Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, s. 160.

³⁷ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, s. 66.

³⁸ Kur'ân'ın nazil olması, ancak metin olarak mümkünüdür. Anlam olarak kalbe ilka edilmesi (ilham gibi), *inzal* kelimesi ile ifade edilmesi doğru değildir. Bkz. el-Hicr, 15/9; el-İnsan, 76/23.

³⁹ Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, s.138-139

⁴⁰ Arkoun, *Kur'ân Okumaları*, s. 215. Bu konu için Bkz. *a.g.e.*, “Kur'ân'ı Nasıl Okumalı” bölümü, s. 81-113; Ancak Arkoun, Kur'ân'ın bu edebî eşsizliğini fazla öne çıkaran Seyyid Kutub'a sitemde bulunur. *A.g.e. a.y*, dn.29; Cündioğlu, Düccane, *Anlamın Tarihi*, s. 15-21.

⁴¹ Câbirî, burada Arap Akl'nun temel belirleyici rol oynadığını söyler. Bkz. Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, s 86-87.

⁴² Arkoun, *Kur'ân Okumaları*, s. 87.

⁴³ Arkoun, *Kur'ân Okumaları*, s. 93-95.

⁴⁴ Ünal, Ahmet Zeki, Arkoun'un Kur'ân Okumaları'na yazdığı Sunuş, s. 21; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, s. 159.

cılarını da çağırarak suretiyle, en küçük suresine benzer bir sure veya ayetler getirmelerini istemiş,⁴⁵ ancak bu meydan okumaya tarih boyunca cevap verilememiştir.⁴⁶

Kur'ân, dile ve konuşmaya büyük önem vermiş⁴⁷ ve bunu dil ve üslubunda göstermiştir.⁴⁸ Çünkü Kur'ân'ın Arapça indirilmiş olması, dili ile alakalı bir niteliktir. Yoksa anlamın dili olmaz, herkes kendi dili ile düşünür ve anlamı kurgular. Kur'ân'ın dilindeki bu güç, başka bir eserde, hatta Hz. Peygamber'in sözlerinde bile yoktur.⁴⁹ İşte Kur'an'ın dilindeki bu özellik, onu eşsiz ve benzersiz kılmakta ve insan dilinin gelişmesi için en önemli motive edici bir faktör olmaktadır.

2. Kur'ân'ın Üslûbu

Kur'ân'ın üslûbu, hem akla, hem duygulara hitap etmektedir. Kur'ân'ı, önyargısız dikkatli bir şekilde okuyan ve dinleyen bir kimse, O'ndan etkilenir ve üslubunun mükemmelliğini bariz bir şekilde görür. Bu nedenle müşrikler, Kur'ân'ın yüksek sesle okunmasından rahatsız olmuşlar ve gürültü çıkararak etkilenmemeye çalışmışlardır.⁵⁰ Kur'ân ayetleri arasında, siyak ve sibak bakımından mükemmel bir ilişki ve tatlı bir uyum olduğu için dinleyen ve okuyan insanlar üzerinde çok derin ve içten bir etki yapmaktadır. Kur'ân'ın şiiresel yönü şairlerin, hitap tarzı haptiplerin, bilgi yönü ise hayat mücadelesi veren herkesin ilgisini çekmiş-

⁴⁵ el-Bakar, 2/23-24; el-En'âm, 6/93; el-Enfâl, 8/31; Yûnus, 10/38; Hûd,11/13; el-İsrâ, 17/88; el-Kehf, 18/109.

⁴⁶ İnanmayan ve azgın düşman olanlar bile Kur'ân'ın benzerini getiremeyeceklerini bildikleri için bu meydan okumaya kılıçla karşılık vermişlerdir. Bkz. Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, s. 164.

⁴⁷ el-Mâide, 5/78; eş-Şuara, 26/13; el-Kasas, 28/34; el-Kıyâmet, 75/16-19.

⁴⁸ ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/230; ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1996, 1/30-38; Ebû Zeyd, Nasr Hâmid, *İlâhî Hitabın Tabiatı*, s. 69.

⁴⁹ Draz, Abdullah, *Kur'ân'a Giriş*, s. 84.

⁵⁰ Kur'ân, bazı inanmayan insanların Kur'ân ile ilgili sözlerini aktararak olayın psikolojik yönünü zihinlere sunmaktadır: "İnkâr edenler: Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırsınız, dediler". el-Fussilet, 41/26; Ayrıca Bkz. el-Kalem, 68/51; "Lağv" lafzı için Bkz. Keskin, Hasan, "Kur'ân'da Lağv Lafzı", www.multimediaquran.com/quran/turkce/034/34-taberi.htm - 59k.

tir.⁵¹ Mesela, Mekke müşriklerinin o güne kadar hiç karşılaşmadıkları ve alışık olmadıkları bir tarz olan “*el-Hurûfu'l-Mukatta'a*”, onların ilgisini çekmiş, onu anlamaya çalışmışlar ve böylece Kuran'a olan ilgileri istemeden artmıştır. Diğer taraftan İslam öncesi dinler ve tarihi olaylar ile ilgili bilgiler de “*Ehl-i Kitab*”ın ilgisini çekmiş, böylece insanlar, meraklarından da olsa Kuran ile ilgilenmeye başlamışlardır. Doğu bilimcileri (Oryantalistler) bile bu konuda hayranlıklarını gizleyememişler, Örneğin **Reğis Blachere**, “Kur'ân'a Giriş” adlı eserinde “...Arapça bilmeyen bir Avrupalı, bazı surelerin okunmasından duyulanarak etkileniyorken, Muhammed'in çağdaşları -hiç olmazsa kin ile körleşmemiş olanlar- hakkında neler düşünülmez”⁵² diyerek duygularını ifade etmektedir.

Kur'ân'ın üslubunda dikkat çeken hususlardan biri, geçmiş insanların hayatlarından örnekler vererek muhatapların kendi gerçekleri ile yüzleşmelerini sağlamaya çalışmasıdır. Çünkü insanın yapısı değişmediği için ilk insan ile son insan arasındaki psikolojik benzerlik değişmeden devam etmektedir. Kur'ân, mesajını insanlara iletirken bazen *kıssa ile anlatma* yolunu tercih ederek, dolaylı bir anlatım yöntemi izlemiştir. Eğer muhatabına doğrudan hitap etmiş olsa, o itiraza başlayıp tartışmaya girecek, Kur'an'ı dinlemeyecektir. Kıssa anlatmaktan maksat, muhatabın durumunu onun benzerleri ile kıyaslayarak somutlaştırmak ve o fotoğrafı dinleyenin zihninde canlandırmaktır.⁵³

Kur'ân'ın üslubunda göze çarpan bir diğer husus da, tekrarlara yer vermesidir. Kur'an-ı Kerim, tekrara önem vermiş ve bunu bir metot olarak kullanmıştır. Buradaki amaçlarından biri unutan insanın dikkatini sürekli arzu edilen konulara çekmek, diğeri de bilgilerin insan zihne ted-

⁵¹ Hz Ömer'in Müslüman olmasına neden olan ve o dönemin ünlü Arap şairlerinden el-Velîd, Lebîd, el-A'ş'a, Ka'b b. Zühêyr gibi belagat üstatlarını dize getiren ayet ve sûreler, sadece Arapların hayat ve düşünce geleneğini değiştirmekle kalmamış; dünya tarihinin en önemli değişim, dönüşüm ve yenilenme noktasını oluşturmuştur. Utbe b. Ebi Rabia gibi Arap dil ve düşünce dâhileri, Hz. Peygamber'den işittikleri vahyin bir benzerini daha önce hiç duymadıklarını itiraf etmişlerdir. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviye*, Kahire, 1955, I/294.

⁵² Rêgis Blachère, *Introduction on Qoran*, Paris, 1959, s. 172'den naklen Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, s. 160-161.

⁵³ Geniş bilgi için Bkz. Atay, Hüseyin, *Kuran'da İslam Esasları*, s. 147-168.

rici olarak yerleşmesini sağlamaktır. Bu anlamda Kur'ân, sadece dini bir metin olmanın ötesinde, aynı zamanda eğitim ve edebî yönü çok yüksek olan bir kitaptır.

Kur'ân'ın üslûbundaki inceliklerin birçoğu, ayetlerdeki düzen ve ayetlerin birbiri ile olan anlam ilişkisinde saklıdır.⁵⁴ Özellikle nazil olduğu toplumu, üslûp ve beyanıyla etkileyen Kur'ân,⁵⁵ insanın duygularına ve vicdanlarına hitap etmiş⁵⁶, akli merkeze alan bir yöntemle,⁵⁷ olayları tasvir etmiş⁵⁸ ve soyut anlamları somutlaştırarak bize sunmuştur.⁵⁹ Buna bir örnek verecek olursak; insanlarda zaman zaman oluşan manevi daralmalar, boğucu hissî bir darlığa dönüştüğü için, insanda sağlıklı düşünme ve aklını doğru kullanma yeteneği kaybolmaktadır Kur'ân bunu, şöyle tasvir etmektedir: *“Ve (seferden) geri bırakılan üç kişinin de (tövbelerini kabul etti). Yeryüzü, genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkılmıştı. Nihayet Allah'tan (O'nun azabından) yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onların tövbelerini kabul etti. Çünkü Allah tövbeyi çok kabul eden, pek esirgeyendir”*⁶⁰

Kur'ân'daki bu ve benzeri örneklerin bir kısmı, olayları somutlaştırma (cisimleştirme) şeklinde karşımıza çıkmakta;⁶¹ bir kısmı da, duygu-

⁵⁴ ez-Zerkeşî, Bedruddîn, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, 1957, I/36.

⁵⁵ Velîd b Muğîre, Kur'ân'ın nazil olduğu dönemin Arap toplumunun önde gelen isimlerinden biridir. Kur'ân ayetlerini ilk duyduğunda duygularını şöyle ifade eder: “Arap şiirini bütün özellikleri ve inceliklerini en iyi bileniniz benim. Muhammed'in söyledikleri Arap şiirine benzemiyor. Valahi sözünde bir tatlılık, bir güzellik var! O altında olanları kırar, yükselir; onun üstünde söz olmayan tesirli bir sihirdir” der. Bkz. ez-Zemaşşerî, el-Keşşâf, IV/183; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, XIV/8180–8184; Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 17.

⁵⁶ el-İsrâ, 17.107–109; ez-Zümer, 039.023; el-Müzemmil, 73/14–19.

⁵⁷ Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 49; Atay, Hüseyin, *Kuran'da İslam Esasları*, s. 8.

⁵⁸ Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 102.

⁵⁹ Seyyid Kutub Kur'ân'ın haberî sıfatlar da (müteşâbih) bile somut örneklemelere gittiğini, bunun nedeni her düzeydeki insanların anlamalarını sağlamak olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 103.

⁶⁰ et-Tevbe, 19/108; Ayrıca Bkz. en-Nisa, 4/90; Gafir (el-Mü'min), 40/18; el-Vakıa, 56/83

⁶¹ el-Bakara, 2/107, 138, 208, 264–265; el-En'âm, 6/31, 120; İbrahim, 14/17–18, 24–26; el-Ankebût, 29/55; Fâtır, 35/18; el-İnsân, 76/27; Seyyid Kutub, cisimlendirmeyi, açık bir teşbih olarak değil de, manevi şeyleri daha iyi anlamak için başvurulan bir anlatım metodu olarak yorumlar. Bkz. Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 114, 121.

larımıza hitap ederek soyut değerlerden bahsetmektedir. Özellikle küçük surelere, meselâ ilk nazil olan Alak suresine baktığımız zaman bu büyüleyici icazı daha net bir şekilde görmekteyiz.⁶²

Kur'ân-ı Kerim'in kelime dizilişinde de ahenkli bir musiki mevcuttur. Uzun ayetlerin yer aldığı surelerde bu biraz gizlense de, Kur'ân'ın her tarafında bunu görmek mümkündür.⁶³ Bu anlamda Kur'ân-ı Kerim, nesrin ve şiirin özelliklerini bir araya getirmiş; monoton kafiye ve vezin yerine serbest bir üslûp kullanmıştır.

Kur'ân'da nesir ve şiir bir araya gelmiş, ifadeler, kelimeler ve cümleler, hem anlam hem de ses ve harf olarak ne beyni, ne dili, ne de ruhu rahatsız etmemiştir.⁶⁴ Yani Kur'ân, canlı ve güçlü üslûbu ile i'câzlı ve güçlü ifadeler kullanarak şiirin çok üstünde bir tasvir gücü ile insan aklı için erişilmesi zor ama güzel bir hedef ortaya koymuştur.⁶⁵

Sonuç

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: İnsanın birinci temel özelliği akıllı olması; diğeri ise hemcinsleri ile iletişim kurmak için konuşmasıdır. Zira insan, bildiklerini açığa vurmaz, konuşmaz ve akıl yürütmezse hayvanlara yakın bir seviyeye geriler.⁶⁶ Buna göre akıl ve beyân, insanı ayakta tutan, birbiriyle iç içe geçmiş ve birbirini tamamlayan dinamiklerdir.⁶⁷ Beyânda ise, yazı önemlidir.⁶⁸ Yazı, düşünce aracı ya da onun aynası ol-

⁶² Bkz. Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 23; Bu anlamda Zemahşeri, Fatıha suresinin belâğat açısından en yüksek bir ahenge sahip olduğunu söylemektedir. Bkz. Zemahşeri, *el-Keşşâf*, I/99; Ayrıca Bkz. Abduh, Muhammed, Rıza; M, Reşit, *Kur'ân Okumaya Giriş*, s 25-60; Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 131; Arkoun, Muhammed, *Kur'ân Okumaları*, . (Fatıha'nın Okunuşu), s. 133-164; Seyyid Kutub, eski belâğat âlimlerinin Kur'ân'ın bu yönünü genelde ihmal ettiklerini ve yanlış anladıklarını söyler. Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 132.

⁶³ Seyyid Kutub, Arap musiki üstatlarının bu konuda ittifak ettiklerini söyler. Bkz. Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 155-217.

⁶⁴ Kur'ân'ın şiirsel ifadelerini görmek için hem kısa surelere hem de Necm, Şems, Rahman, Karia vb surelere bakılabilir. Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 155-156, dn. 1.

⁶⁵ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, s.167.

⁶⁶ el-Bakar, 2/30-33; el-İsrâ, 17/70, Bkz. Câbirî, *Arap İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, s. 44.

⁶⁷ Câbirî, *Arap İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, s. 44.

⁶⁸ Câbirî, *Arap -İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, s. 48; Saussure, Ferdinand, *Genel Dilbilim Dersleri*, s. 55-65.

maktan çıkararak düşünceyi dil kategorisi ve kalıpları içinde sınırlandıran bir kap haline gelmiştir.⁶⁹ Zira dille sınırlanan anlam, dönüp tekrar dilin hareket alanını daraltmış ve onu sınırlamıştır.⁷⁰ Bunun sonucunda fıkıh âlimleri, dilin ve sözün kurallarını fazla ciddiye alarak kendilerini bu çerçeveye hapsetmişlerdir.⁷¹

Allah vahyi göndermeseydi, kendi varlığı doğru bir şekilde bilmeyecekti, insanlar bunu anlayacak şekilde yaratılmamış olsaydı; vahiy de bir anlam ifade etmeyecekti. Nitekim Allah: “Eğer düşünüp anlıyorsanız, ayetlerimizi size açıklamış bulunuyoruz,”⁷² yani düşünüp aklınızı kullandığınız takdirde hem siz, hem Kur’ân ayetleri bir anlam ifade edecektir. Yoksa Kur’ân ayetlerinin anlam ve değeri, kendi konsepti içinde ne kadar yüce olursa olsun, insanlar bunları anlamadığı takdirde bu pek bir değer ifade etmeyecektir.

Kur’ân, hem ifade hem de anlam bakımından bir bütünlük arz etmektedir. Ancak insanların sözleri, güzellik ve düzgünlük bakımından her zaman aynı olmaz; yazan ve söyleyenin içinde bulunduğu özel ve genel şartlara göre değişir. Kur’ân’ın ifade ve üslûbu ise baştan sona emsalsiz bir güzellik ve düzgünlük içindedir. Bu sözlerin ihtiva ettiği anlam, hüküm ve haberler, yaratılış öncesinden ebediyete kadar tam bir tutarlılık, bütünlük ve uyum arz etmektedir. Bu anlamda Kur’ân’da bir eksiklik ve yanlışlığın olmaması, O’nun insan eseri olmadığını, Allah’tan gelmiş bulunduğunu anlatmaya yetecektir.⁷³

Kur’ân-ın ayet ve sûreleri arasındaki uyum ve ahenk, başlı başına bir bilim dalı konusu olmuştur.⁷⁴ Kur’ân ayetleri, değişik nedenlere bağlı olarak çeşitli zamanlarda ve yerlerde nazil olmalarına rağmen aralarında

⁶⁹ Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, s.140.

⁷⁰ Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, s.140-141.

⁷¹ Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, s.140.

⁷² Al-i İmran, 3/118.

⁷³ en-Nisa, 4/82 ayetinin açıklamasından, *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, DİA, s. 90

⁷⁴ Buna “Tenasüp İlmi” denmektedir. Bu ilmi ilk kuran zatın Ebû Bekr en-Neysâbüri (Bağdat) (ö.324/936) olduğu ifade edilmektedir. Bkz. ez-Zerkeşi, Bedruddin, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur’ân*, Mısır, 1957, 1/36; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, s. 204.

dikkate değer kelime ve anlam ilişkisi vardır. Bunlardan birini yerinden oynatmak kesinlikle mümkün değildir.⁷⁵ Kur'ân'ın üslubunda sertlikle yumuşaklık, tekdüzelikle hareketlilik ve birbirinin aynı gibi görülen yapısı ile ortaya koyduğu önemli nüanslar, O'nun üslubunun başlıca özelliğidir. Kur'ân'ın üslubundaki bu hareketlilik, insanın fıtratındaki hareketliliği kontrol etmek açısından da önemlidir. Çünkü insan, yaratılış olarak çok değişken ve canlı olduğu için mesajın da buna uygun olması gerekir. Bu anlamda Kur'ân, özneye çok temel vurgu yaptığı için çokça "isim cümlesi" kullanmıştır.⁷⁶ Bu isim cümleleri ile doğrudan insanın kendisine ve duygularına hitap ederek, ona sorumluluğu hatırlatılmakta ve başıboş olmadığı söylenmektedir. Çünkü insan, mesajı almak istemediği zaman, farklı bahaneler ileri sürerek kendini savunma yolunu seçer. Kur'ân, buna fırsat vermemektedir.

Kaynaklar

- Kuran-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, (Hazırlayanlar: Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), Ankara, 1993.
- Abduh, Muhammed ve M. Reşid Rıza, *Tefsir'ül-Kur'âni'l-Hakim* (Tefsirü'l-Menar), Beyrut, 1393/1973.
- Abduh, Muhammed, Rıza; M, Reşit, *Kur'ân Okumaya Giriş*, (çev. Yusuf Aydın), İstanbul, 1996.
- Abdülbâkî, M. Fuad, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Mısır, Trs.
- Akdemir, Hikmet, *Belâğat Terimleri Sözlüğü*, İzmir, 1999.
- Akdemir, Hikmet, İnsan Hak ve Hürriyetlerinin Gelişmesinde Kur'ân-ı Kerim'in Rolü, Şanlıurfa, 2001.
- Arkoun, Muhammed, *Kur'ân Okumaları*, (çev. Ahmet Zeki Ünal) İstanbul, 1995.
- Arkoun, Muhammed, *Kadaya fi Nakd-i Akli'd-Dinî*, (Arapçaya çev. Haşim Salih), Beyrut, 1998.
- Atay, Hüseyin, *Kur'ân'da İslam Esasları*, Ankara, 1998.
- Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, İstanbul, trs.
- Behiy, Muhammed, İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar, (çev. Alı Turgut), İstanbul, 1995.
- Cabiri, Muhammed Abid, *Arap Aklının Oluşumu*, (çev. İbrahim Akbaba), İstanbul, 1997.

75 Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, s. 205–207.

76 Arkoun, *Kur'ân Okumaları*, s. 124.

- Cabiri, Muhammed Abid, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, (çev Burhan Köroğlu, Hasan Hacak), İstanbul, 2000.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara, 1979.
- Cündioğlu, Dücane, *Anlamın Tarihi*, İstanbul, 1997.
- Cürcânî, Abdülkâhir, *Delâilü'l-İ'câz*, Kahire, 1912.
- Cürcânî, Abdülkâhir, *Esrârü'l-Belâğa*, (Tahk. Ve Şerh: Muhammed Reşid Rıza, Üsâme Salahaddin Meymene), Beyrut, 1992.
- Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Kitab et-Ta'rifat*, Trs.
- Çetin, Abdurrahman, "Kur'ân'ı Anlamanın Önemi ve Bu Konudaki Çalışmalar", UÜİF Der., Sayı: 9, Cilt: 9, 2000.
- Çetin, Mustafa, *Kur'ân'da Tefekkür Lafzı*, DEÜİF Dergisi, İzmir, 1994, Sayı:8.
- Cûzû, Muhammed Ali, *Mefhûmu'l-Akl ve'l-Kalb fi'l-Kur'ân ve's-Sünne*, Beyrut, 1983.
- Çıkar, Mehmet Şirin, "Arap Dilbilim Çalışmalarında "Had/Tanım" Terimi ve er-Rummânî'nin "el-Hudud" Adlı Eseri, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı: 2.
- Demir, Recep, *Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem*, SÜBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2004.
- Descartes, Rêñê, *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, (çev Mehmet Karasan), İstanbul, 1966.
- Draz, Abdullah, "en-Nebeü'l-Azîm" En Mühim Mesaj Kur'ân, (çev. Suat Yıldırım), İzmir, 1994.
- Draz, Abdullah, *Kur'ân'a Giriş*, (çev. Salih Akdemir) Ankara, 2000.
- Ebû Zeyd, *İlahî Hitabın Tabiatı*, (çev. M. Emin Maşalı), Ankara, 2001.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid, *el-İtticahu'l-Aklî fi't-Tefsir*, Beyrut, 1982.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, "Dibace", Janet, Paul; Séalilles, Gabriel, *Metalib ve Mezahib*, (çev. Elmalılı Hamdi Yazır), İstanbul, 1978.
-, *Hak Dinî Kur'ân Dili*, (sabl. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Mahmut Özakkaş), Azim Dağıtım, İstanbul, trs.
- Emiroğlu, İbrahim, "Aklın Üstünlüğü ve Mahiyeti", DEÜİF. Dergisi, sayı: XI, İzmir, 1998, ss. 159-182.
-, "Kur'ân'da Akıl ve İmân", DEÜİF Dergisi, c.XI, İzmir, 1988.
-, "Kur'ân'da Akıl ve İnsan", DEÜİF Dergisi, c.XI, İzmir, 1998.
- Fahri, Macit, *İslâm Felsefesi Tarihi*, (çev. Kasım Turhan), İstanbul, Kasım, 1992.
- Fazlurrahman, *İslam ve Çağdaşlık*, (çev. Alparslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbaçoğlu), Ankara, 1990.
-, *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu*, (çev. Salih Akdemir) Ankara, 1995.
-, *İslam*, (çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın), Ankara, 1996.
-, *Ana Konularıyla Kur'ân*, (çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara, 1996.
-, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp*, (çev. Adnan Bülent Baloğlu, Adil Çiftçi), Ankara, 1997.
-, *Allah'ın Elçisi ve Mesajı, -Makaleler*, (çev. Adil Çiftçi), Ankara, 1997.

-, *İslami Yenilenme –Makaleler* (çev. Adil Çiftçi), Ankara, I. Cilt 1997; II. Cilt: 1999.
- Gazâlî, Hücutü'l-İslâm Zeynü'd-Din, *el-Mekasidü'l-Esna Şerhu Esmailîhi'l-Hüsna*, Kahire, trs.
-, *Mişkâtü'l-Envâr*, Kahire, 1964.
-, *İhyau Ulûmi'd-Dîn*, (çev. Ahmet Serdaroğlu), (I-IV), İstanbul, 1973.
-, *Felsefenin Temel İlkeleri (Makâsıdu'l-Felâsife)*, (çev. Cemaleddin Erdemci), Ankara, 2001.
- Gümüş, Sadreddîn, Seyyid Şerif Cürcânî, İstanbul, 1984.
- HalefuHalefullah, Muhammed Ahmed, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı,- El-Fennu'l-Kasasî*, (çev. Şaban Karataş), Ankara, 2002.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm'da Devlet İdaresi*, (çev. Kemal Kuşçu), İstanbul, 1963.
- Hanefi, Hasan, Kadâyâ Felsefiyye, Kahire, trs.
- Haşimî, Ahmed, *Cevahirü'l-Belâğa fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bed'*, Beyrut, trs.
- Haşimî, Ahmed, *Cevahirü'l-Belâğa fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bed'*, Beyrut, trs.
- Izutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah Ve İnsan*, (çev. Süleyman Ateş), Ankara, trs.
-, *Kur'ân'da Dini ve Ahlakî Kavramlar*, (çev. Selahattin Ayaz), İstanbul, 1997.
-, *İbn Arabî'nin Füsusundaki Anahtar Kavramlar*, (çev. Ahmet Yüksel Özemre), İstanbul, 1998.
- İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviye, Kahire, 1955.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail İmadü'd-Din İbn Ömer, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, (I-XVI). (çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), İstanbul, 1988.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemalü'd-Din Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, (I-XV), Beyrut, 1992.
- Kâdî Abdulcebbar b. Ahmed, *el-Muğnî fi ebvabi't-tevhîd ve'l-adl*, Kahire, 1960–1961.
- Keskin, Hasan, “Kur'ân'da Lağv Lafzı”, www.multimediaquran.com/quran/turkce/034/34-taberi.htm - 59k.
- Kocabaş, Şakir, *İslam'da Bilginin Temelleri*, İstanbul, 1997.
- Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, (çev. Süleyman Ateş), Ankara, 1969.
- Öznurhan, Halim, “Ebû Hilâl el-'Askerî'ye Göre Lafız Ve Anlam” SÜİF. Dergisi Sayı: 14 / 2006.
- Özsoy, Ömer; Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'ân –Sistematik Kur'ân Fihristi-*, Ankara, 2005.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'ân Dili ve Retoriği*, Ankara, 2002.
- Palmer, F, Richard, *Semantik, Yeni Bir Anlambilim Projesi*, (çev. Ramazan Ertürk), Ankara, 2001.
- Penrose, Roger, *Büyük, Küçük ve İnsan Zihni*, (çev. Cenk Türkman) İstanbul, 1998.
-, *Kralın Yeni Usu* (Üç Cilt., C.I: Bilgisayar Ve Zekâ; C.II: Fiziğin Gize mi, C. III: Us Nerede?) (çev. Tekin Dereli), Ankara, 2003.
- Polat, Fethi Ahmet, “Modern ve Postmodern Düşüncede Kur'ân'a Yaklaşımlar – Arkoun, Hanefî ve Ebû Zeyd Örneği-”, (e-ilahiyat.com).

- Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat fî Garîbi'l-Kur'ân*, (Tahkik: Muhammed Ahmed Halefullah), Kahire, 1970.
- Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer, *Kitabu'n-Nefs ve'r-Ruh*, (Tahk. Dr. Muhammed Sağr Hasan el-Ma'sûmî), 1956.
-, *Mefatihü'l- Gayb*, (I-XXIII) (çev. Suat Yıldırım, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), İstanbul, 1994.
- Saussure, Ferdinand de, *Genel Dilbilim Dersleri*, (Berke Vardar), İstanbul, 2001.
- Şahin, Naim, *Kur'ân-ı Kerim'de Akıl ve Aklın Değeri Meselesi*, S.Ü.İ.F. Dergisi, c. 8, Konya, 1998.
- Teftâzânî, Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah Sa' duddîn, *el-Muhtasarü'l-Meânî*, (Tahk: Muhammed Muhyiddin Abdul hamid), Kahire, H. 1409.
- Turnagil, Ahmet Reşit, *İslâmiyet ve Milletler Hukuku*, İstanbul, 1977.
- Ünal, Ahmet Zeki, Arkoun'un *Kur'ân Okumaları* adlı kitabına yazdığı Sunuş, İstanbul, 1995.
- Watt, W. Montgomery, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, (çev Mehmet Sait Aydın) Ankara, 1982.
-, *Kur'ân'a Giriş*, (çev. Süleyman Kalkan), Ankara, 1998.
- Yıldırım, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, İstanbul, 1987.
-, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul, 2005.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer el-Harranî, *el-Keşşaf - Hakkaiki't-Tenzil ve Uyunu'l-Akavil fi-Vucuhi't-Te'vil*, (Adil Ahmet Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavviz), Riyad, 1998) Beyrut, Trs
- Zerkeşî, Muhammed b. Bahadır, *el-Burhân fî Ulûmi'l- Kur'ân*, Beyrut, trs I/312,
- Zerkeşî, Bedruddîn, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, 1957,